

Katarzyna Magdalena Krawczyk
Muzeum Zamkowe w Malborku

Stargardia
Tom VI, 2011

Detal architektoniczny jako nośnik informacji. Wkład badań nad detalem architektonicznym w poznanie założenia augustianów-eremitów w Stargardzie

Od ponad stulecia miano źródła archeologicznego, występującego masowo podczas eksploracji miejskich stanowisk średniowiecznych, przypisywane jest również cegle. Obiekty murowane przestały być domeną historyków architektury bądź sztuki. W orbicie zainteresowań archeologów nie pozostają jedynie relikty murowane występujące w pierwotnych ciągach architektonicznych. Jednostkowe przykłady detalu architektonicznego zostały docenione jako nośnik informacji. Cegła występująca w depozycie archeologicznym podlega analizie statystycznej, będącej częścią metody porównawczej. Najczęściej analiza detalu ograniczona jest do pozyskania cech metrycznych. Jednakże nie wyczerpuje to wartości cegły w kwestiach informacyjnych¹.

Skupienie uwagi na jednostkowych częściach składowych formy architektonicznej pozwala na podjęcie badań nad zbiorami materiału ceglanoego pozyskanego z badań archeologiczno-architektonicznych, nie pochodzących *in situ* z obiektów murowanych. Analiza, ewidencja oraz klasyfikacja zbioru prowadzi do uzyskania danych statystycznych, na podstawie których możliwe jest uzyskanie informacji dotyczących powtarzalności typów i wykorzystania ich w konstrukcji architektonicznej. Założenia wynikające z badań statystycznych umożliwiają odnalezienie analogii oraz wpływów warsztatowych.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników analizy zbioru detalu pozyskanego z badań archeologiczno-architektonicznych na terenie kościoła oraz klasztoru augustianów-eremitów w Stargardzie. Analizę zbioru detalu stargardzkiego ograniczono do materiału ceglanoego pochodzącego z żeber sklepiennych oraz wsporników. Decyzja ta uzasadniona jest mnogością, różnorodnością, dobrym stanem zachowania depozytu oraz występowaniem charakterystycznych form.

Średniowieczny kompleks klasztorny w Stargardzie znajdował się w kwartale obecnych ulic Klasztornej, Wita Stwosza, Bolesława Chrobrego oraz Portowej. Pierwsze badania przy ul. Wita Stwosza przeprowadzono w 1990 roku. Nadzór archeologiczny wykonany przez zespół Pracowni Archeologiczno - Konserwatorskiej

¹ M. Żemigala, *Cegła w budownictwie wielkopolskim w średniowieczu*, Łódź 2008, s. 7.

ze Szczecina, dostarczył jedynie jednostkowych przykładów ceramiki budowlanej². Impulsem do rozpoczęcia badań przez Muzeum w Stargardzie była przebudowa w 2004 roku sieci ciepłej z przyłączami do budynków mieszkalnych przy ulicach: Klasztornej, Wita Stwosza, Bolesława Chrobrego oraz Portowej. Regularne prace wykopaliskowe prowadzone pod kierunkiem dr. Marcina Majewskiego rozpoczęto w 2005 roku (kontynuowano je przez dwa kolejne sezony badawcze oraz w 2009 i 2010 roku). Prace doprowadziły do pozyskania licznych detali architektonicznego pochodzącego z różnych części konstrukcyjnych kościoła i zabudowy klasztornej: do budowy ościeży otworów, filarów, słupów, cokołów, gzymsów, lasek okiennych, żeber sklepiennych, płytek posadzkowych, elementów dekoracji maswerkowej oraz wsporników. Zbiór nie stanowi pełnego zespołu detalu wykorzystanego przy budowie kościoła i kompleksu klasztornej. Wynika to z zakresu przeprowadzonych prac. Sondaże archeologiczne usytuowane były na terenie całego założenia zakonnego. Współczesna zabudowa miejska uniemożliwiła jednak kompletną eksplorację. Badania kościoła ograniczyły się do odkrycia północnej części prezbiterium oraz części nawy.

Uchwycenie śladów warsztatu budowlanego podczas prac archeologicznych jest zadaniem niełatwym, głównie ze względu na krótki okres użytkowania obiektów związanych z budową. Na podstawie wieloletnich prac wykopaliskowych w Bierzwniku dokonano jednak rekonstrukcji średniowiecznego placu budowlanego. Odkryte zostały pozostałości po zabudowie mieszkalno-gospodarczej, kuźni oraz pieca³. Podczas regularnych prac archeologiczno-architektonicznych na terenie dawnego klasztoru augustianów-eremitów w Stargardzie, nie natrafiono na jakiegokolwiek ślady istnienia strzechy budowlanej na placu budowy. Detal architektoniczny odnaleziono głównie jako wykorzystany wtórnie do późniejszych budowli.

Brak zarejestrowania śladów dotyczących warsztatu zajmującego się budową kościoła stargardzkich augustianów wymusza przyjęcie wzorców funkcjonowania strzechy prezentowanych w literaturze przedmiotu⁴. Poszczególne etapy produkcji, wykorzystanie narzędzi oraz specjalistów w dużej mierze podobne jest do większości przebadanych średniowiecznych warsztatów. Różnice polegają głównie w technikach wykonywania poszczególnego typu detalu architektonicznego oraz w kwestiach stylistycznych wynikających z działalności architekta, oddziaływującym wpływie fundatora oraz szkoły budowlanej. Kwestie te wymagają badań nad morfologią form architektonicznych oraz analizy poszczególnych jednostek profilowanych.

² S. Słowiński, A. Uciechowska-Gawron, *Relikty klasztoru augustiańskiego w Stargardzie*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XXXV/VI, 1989/90, s. 173-186.

³ B. Stolpiak, *Średniowieczny plac budowy opactwa cysterskiego w Bierzwniku. Rekonstrukcja na podstawie badań wykopaliskowych*, „Archeologia Historia Polona”, t. 3: Materiały z II Międzynarodowej Sesji Naukowej Uniwersytetu Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności, Łódź, 18-19 października 1993 roku, red. J. Olczak, 1996, s. 478-489.

⁴ Patrz literatura przedmiotu: P. Schaller, *Ceglarz doskonały czyli dokładna nauka zrobienia wszystkich gatunków cegły i dachówki*, Warszawa 1858; M. Bogucka, *Cegielnia gdańska w XVI wieku*, „Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu”, t. I, 1961, s. 125-140; A. Wyrobisz, *Średniowieczne cegielnie w większych ośrodkach miejskich w Polsce*, „Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu”, t. I, 1961, s. 55- 82; M. Arszynski, *Technika i organizacja budownictwa ceglanoego w Prusach w końcu XIV i pierwszej połowie XV wieku*, „Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu”, t. IX, 1970, s. 7-135; T. Horbacz, *Teoria a doświadczenie. Wokół kwestii związanych z produkcją cegły w średniowieczu*, „Archeologia Historia Polona”, t. 3: op. cit., 1996, s. 167-181

Produkcja detalu specjalnego nie miała charakteru masowego. Na kształt cegieł profilowanych miał przede wszystkim wpływ architekt. Przygotowanie kształtek do budowy, w przeciwieństwie do cegieł formatowych, trwało zazwyczaj równoległe z jej prowadzeniem. Głównie z powodu sprawowanej przez architekta kontroli nad procesem produkcji (wycięciem formy w masie ceramicznej, wykonaniem odpowiednich wymiarów), jak również ciągłości zamówień. Dzięki analizie profilowań cegieł możliwa jest identyfikacja strzechy budowlanej bądź inspiracji czerpanych przez architekta.

Badania nad architekturą stargardzkiego konwentu augustianów opierają się głównie na analizie jednostek ceglanych. Z racji zniszczenia kościoła i późniejszej zabudowy niemożliwym jest całkowite odtworzenie form architektonicznych. Na podstawie analizy morfologii poszczególnych cegieł profilowanych możliwa jest częściowa rekonstrukcja wynikająca z połączenia w ciągi konstrukcyjne powtarzających się typów kształtek oraz odnalezienie analogii.

Wyodrębniony, poddany badaniu zbiór kształtek profilowanych wykorzystywanych do budowy żeber sklepiennych oraz wsporników liczy 407 sztuk (399 kształtek do żeber oraz 8 wsporników). Klasyfikacja oraz pomiary pozyskanego materiału ceglano wykonane zostały na podstawie pracy Marka Obera⁵.

W obrębie grupy kształtek profilowanych wykorzystywanych do konstrukcji żeber sklepiennych, jednostki ceglano klasyfikowano na podstawie wyróżnienia trzech części składowych: profilu, podstawy oraz sięgacza (ilustr. 1). Podstawa oraz sięgacz, jako cechy charakterystyczne, mogły wskazywać jednoznacznie na pochodzenie kształtki z żeber sklepiennych, w przypadku profilu kwestia była utrudniona.

Spośród badanej grupy kształtek wykorzystywanych do budowy żeber wyróżniono cztery typy profili: wałek, gruszkę, gruszkę z noskiem oraz profil złożony. Najczęściej zanotowano występowanie wałka (146 sztuk). Pełna zachowana forma gruszki z noskiem pojawiła się w 27 jednostkach ceglanych, grupa gruszek liczy 25 sztuk, natomiast profil złożony zaobserwowano jedynie w 2 przypadkach. Pozostałe 201 sztuk nie miały zachowanego profilu lub zachowały się w ilościach szczątkowych uniemożliwiając tym samym klasyfikację. W badanym zbiorze zaobserwowano brak profilu o kształcie migdała, który licznie występuje na terenie Pomorza Zachodniego (między innymi wymieniony jest przez M. Obera na obszarze dawnego województwa koszalińskiego⁶). Średnia wysokość profili wyniosła 8,5 centymetra.

Wśród występujących kształtów podstaw wyróżniono pięć typów: podstawa z dwoma ćwierćwałkami, podstawa z dwoma półwałkami i dwoma ćwierćwałkami, podstawa z czterema półwałkami, podstawa z dwoma półwałkami i dwoma wklęsłkami oraz podstawa z dwoma wklęsłkami. W badanym zbiorze ze względu na proces rozbiórki kompleksu oraz procesy podepozycyjne, zanotowano istnienie niewielu jednostek o pełnej morfologii podstawy. Ze względu na symetryczność podstawy kształtek żebranych przyjęto, iż fragmenty są w rzeczywistości częściami pełnych typów. Najliczniejszą grupę morfologiczną zachowanych pełnych form

⁵ M. Ober, *Ewidencja i systematyka kształtek profilowanych gotyckiej architekturze województwa koszalińskiego*, Szczecin 1993 (maszynopis w zbiorach Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie: Delegatura w Koszalinie).

⁶ Ibidem.

stanowią podstawy z dwoma ćwierćwałkami (132) oraz podstawy z dwoma półwałkami i dwoma ćwierćwałkami (22). Zanotowano występowanie 4 w pełni zachowanych podstaw z czterema półwałkami. Pozostała grupa 243 sztuk jest zestawieniem zachowanych fragmentów, umożliwiających klasyfikację oraz wskazujących na morfologię pełnej formy podstawy.

Morfologia sięgacza została zawężona do występowania trzech typów. Wyróżniono sięgacze proste, zwężające się, bądź rozszerzające się. Nie zanotowano w zbiorze występowania sięgaczy prostych, mających szerokość najszerzej części podstawy. Wszystkie typy sięgacza posiadały szerokość profilu (sięgacze zwężające oraz rozszerzające się szerokość tą posiadały jedynie w części, przy podstawie). Najczęściej występującymi w zbiorze pełnymi formami były sięgacze rozszerzające się (26 sztuk) oraz sięgacze zwężające się (12 sztuk). Całe, nieuszkodzone sięgacze proste zanotowano jedynie w liczbie 3 sztuk. Jednakże możliwa była pełna klasyfikacja fragmentów. Fragmentarycznie zachowanych sięgaczy prostych w zbiorze znajdowało się 36 sztuk, sięgaczy rozszerzających się – 19 sztuk, natomiast zwężających się zanotowano w liczbie 14 fragmentów.

Uzyskanie kompletnych pomiarów uniemożliwione zostało poprzez zły stan zachowania materiału ceglano. Problemem było ustalenie wspólnego punktu ściągania pomiaru z kształtek. Istnieją przypadki, gdy z powierzchni cegieł możliwe było uzyskanie kilku różnych wartości tego samego pomiaru. Mając na uwadze fakt, iż cegła podczas wypału traci od 5 do 12 procent swojej masy, zdecydowano się w toku badań przyjąć dopuszczalną granicę błędu wynoszącą 0,5 centymetra⁷.

Podczas analizy kształtek żebrowych uwzględniono występowanie na ich powierzchni pobiałe, tynku, warstw malarskich, glazury oraz śladów intencjonalnych, jak również przypadkowych. Występowanie pobiałe, związane z zastosowaniem na powierzchni detalu farby często, choć nie zawsze, pokrywało się z zastosowaniem warstw malarskich. W zbiorze występuje 210 sztuk detalu z zarejestrowaną pobiałą oraz 11 sztuk z warstwami malarskimi. W obrębie kategorii warstw malarskich wyróżniono dwie barwy – białą (9 sztuk) oraz wiśniową (2 sztuki). Najliczniejszą grupę stanowią kształtki charakteryzujące się występowaniem tynku. Jednakże w związku z metodą pozyskania detalu sklasyfikowano występujący tynk jako wtórny. Analiza detalu otynkowanego pod kątem miejsca pozyskania umożliwiła wyłączenie 11 sztuk detalu na powierzchni, którego nie występowała zaprawa wtórna. Badane kształtki pochodziły z obiektów związanych ściśle z zabudową kompleksu klasztornego. Natomiast każda z pozostałych 390 sztuk kształtek do żeber w obrębie badanego zbioru pochodziła głównie z warstw zasypiskowych, bądź wtórnie użyta była w budowlach późniejszych, na przykład Gimnazjum im. Petera Gröninga. Nie zanotowano również występowania glazury w tej partii badanego materiału.

Przystępując do analizy, jednym z założeń było wynotowanie odcisków intencjonalnych oraz przypadkowych. Do grupy odcisków intencjonalnych zaliczono ślady po kołeczkach. Istnieje możliwość, iż były to ślady pozostawione

⁷ M. Arszyński, *Technika i organizacja...*, op. cit., s. 38; M. Ober, *Ewidencja i systematyka...*, op. cit., s. 18-19; K. Krawczyk, E. Skowrońska, *Detal architektoniczny z badań na terenie dawnego kościoła i klasztoru augustianów-eremitów w Stargardzie*, Stargard 2009 (maszynopis w zbiorach Działu Archeologicznego Muzeum w Stargardzie), s. 20.

przez kołeczek mocujący drewniany szablon do bloku masy ceramicznej lub przez kołeczek mocujący kształtki w strukturze żebra w celu uzyskania większej stabilności struktury.

Na powierzchni bocznej detalu, zaobserwowano ślady po narzędziach służących do wycinania profilu (naprężony drut). Analiza śladów strychowania wykluczyła występowanie w zbiorze cegły „palcówki”.

Grupę śladów przypadkowych tworzą palce, linie papilarne, łapy zwierzęce oraz odciski tkaniny.

W badanym materiale cegieł profilowanych wykorzystywanych do budowy żeber sklepiennych znajdują się formy popularne, występujące masowo w większości budowli gotyckich. Żebra składające się z ciągu wałków, gruszek bądź gruszek z noskiem wspartych na podstawie składającej się z dwóch ćwierćwałków są najczęstszym elementem sklepień kościołów gotyckich. W zbiorze występują również przykłady złożonego profilowania. Detal pozyskany z badań archeologicznych nie stanowi pełnego zespołu cegieł występujących w kompleksie augustiańskim (z przyczyn usytuowania i współczesnej zabudowy miejskiej badaniom podlegał niewielki fragment dawnego obszaru konwentu). Duża ilość kształtek o profilach prostych wskazuje na występowanie żeber o profilowaniu wałka bądź gruszki z noskiem. Nieliczne przykłady detali o złożonym profilowaniu oraz fakt, iż detal żebrowy wykorzystywany był w innych konstrukcjach, wyklucza możliwość przesklepienia nimi całej bryły kościoła.

Charakterystyczna jest grupa wsporników licząca osiem sztuk. W jej skład wchodzi dwa wsporniki narożne i sześć ściennych, prostych. W przypadku czterech sztuk możliwym było dokonanie pełnego opisu (ilustr. 2). W każdym z lepiej zachowanych wsporników abakus stanowi wieloboczna płyta, pod którą umieszczone są wałki (nie przekraczają one szerokością trzech centymetrów). Część tą oddziela od stopy wspornika płaska powierzchnia o szerokości sięgającej do czterech centymetrów, w rzucie przybierająca kształt wieloboku. Stopa przybiera kształt wielobocznego, odwróconego odcinka ostrosłupa z wklęsłymi ścianami, nie występuje na niej żadna forma dekoracji. Wysokość całej bryły mieści się w przedziale 30-40 cm, szerokość waha się od 30-40 cm. Wysokość profilowania nie przekracza 20 cm, natomiast szerokość 27 cm. Na każdym wsporniku zanotowano występowanie warstw malarskich, jednakże nie możliwym było wydzielenie innych kolorów prócz bieli. Układ utworzony pod wpływem wielokrotnego nakładania farby w niektórych przypadkach sięga dziewięciu warstw. Na rzucie płyty abakusa zaobserwowano występowanie śladów intencjonalnych. Są to rozrysy konstrukcyjne wykonane przed wypałem wspornika (ilustr. 4). Zespół ceramicznych, wypalanych w glinie wsporników należy do typu tektonicznego. Bryły pozbawione są elementów figuralnych bądź roślinnych, przyjmują formę czysto geometryczną. Precyzyjne rozmieszczenie kątów dopasowania wielobocznych płyt abakusów do pięciobocznych, ostrosłupowych form stóp wskazuje na staranne wykonanie przez doświadczonego rzemieślnika. Nadanie liniom prostym łukowatych wygięć, wyostrenie kątów prostych uplastyczyło bryłę, nadało jej lekkości oraz zniwelowało toporność geometryzacji. Zastosowanie profilowania o przekroju wałka oddzieliło abakus od stopy, stwarzając wrażenie zastosowania drugiej płyty. Analizowana grupa konsol jest morfologicznie jednolita. Wyjątek stanowi jeden wspornik. Wpisuje

się on w geometryczność grupy, jednakże pozbawiony jest abakusa oraz zdobienia o przekroju wałka. Stopa przyjmuje kształt odwróconego stożka o wygładzonej powierzchni. Zważywszy na znikomą ilość wsporników, nie można obrać pełnego oglądu morfologicznego na ten typ detalu występującego w dawnym stargardzkim klasztorze augustiańskim.

Analiza typologiczna badanych grup detalu architektonicznego pozwoliła na odnalezienie analogii w innych budowlach sakralnych. Wyodrębnienie danego stylu profilowania, przekazu formalnego, umożliwiło poszukiwanie macierzy warsztatowej. Wyniki klasyfikacji kształtek żebrowych oraz wsporników z dawnego kompleksu klasztoru augustiańskiego w Stargardzie doprowadziły do zwrócenia uwagi na analogiczne koncepcje w architekturze klasztorów w Myśliborzu, Chojnie oraz Bierzwniku i powiązanie ich z rozwiązaniami konstrukcyjnymi „strzechy chorińskiej”.

Z zabudowy XIII-wiecznego, dominikańskiego kompleksu klasztorowego w Myśliborzu zachowała się część kościoła i klastrum. Na podstawie rekonstrukcji dokonanej w wyniku analizy planu przebudowy z 1734 roku, wywnioskowano, iż kościół był ośmioprzęsłową salą. Zachowana służka z nasadą żebra wskazuje na wykorzystanie przesklepienia krzyżowo-żebrowego. Zastosowanie typu przestrzennego długiej sali było wyjątkowe na tle innych kompleksów dominikańskich w Marchii Brandenburskiej. Spotykane są na tych terenach głównie trójnawowe hale. Analogią dla tego typu mogły być znajdujące się tu kompleksy franciszkańskie. Jednakże założenie to ma wątpliwe podstawy, ze względu na skromność architektoniczną tych budowli pozbawionych sklepień oraz wznoszonych głównie z granitu. Również w okresie budowy kompleksu myśliborskiego nie uzyskały jeszcze pełnej formy. Znacznie bardziej jako wzór dla kościoła dominikańskiego w Myśliborzu odpowiada kompleks cysterski znajdujący się w Boitzenburgu, wybudowany przez warsztat choriński. Pomiędzy kościołem myśliborskim, a boitzenburskim widoczne są wyraźne podobieństwa w konstrukcji portali (wysokie segmenty, oprofilowania wałkowe oraz gruszkowate, gzymsy kapnikowe, redukcja kapiteli) oraz w precyzji wykonania elementów dekoracyjnych, zwłaszcza listków winorośli oraz dębu⁸. Zauważalne jest również podobieństwo w konstrukcji żeber sklepiennych pomiędzy kompleksem myśliborskim a cysterskim w Chorinie. W sklepieniach zabudowań obu klasztorów wykorzystano kształtki o profilu gruszki z noskiem na podstawie z dwoma ćwierćwałkami⁹.

Ślady warsztatu chorińskiego nosi również kompleks augustianów-eremitów w Chojnie. Po zabudowaniach klasztornych zachował się kościół bez sklepień oraz południowe i zachodnie skrzydła kompleksu. Kościół stanowi siedmioprzęsłowa sala. Podobnie jak w Myśliborzu żebra sklepienne usadowione były na wałkowych, nadwieszonych służkach. Dostrzegalne są liczne podobieństwa detalu architektonicznego z kościołem z Boitzenburgu (wałkowate służki, dekoracje liściaste, geometryczne wsporniki, klasyczo-gotyckie detale architektoniczne). Wiele tych elementów wskazuje na pochodzenie budowli z warsztatu „strzechy

⁸ J. Jarzewicz, *Gotycka architektura Nowej Marchii. Budownictwo gotyckie w okresie Askańczyków i Wittelsbachów*, Poznań 2000, s. 206-210.

⁹ J. Raue, *Chorin geschmückt. Wandmalerei Architekturfarbigkeit und Ritzdekorationen in einer märkischen Zisterzienserabtei*, Chorin 1996.

chorińskiej¹⁰.

Budowa klasztoru bierzwnickiego również przypisana jest strzesze chorińskiej. XIII-wieczny kompleks cysterski posiada źródłowe potwierdzenie pochodzenia warsztatu. Wskazują na to również formy architektoniczne, liściaste dekoracje, trójlistny łuk w portalu znajdującym się we wschodnim ramieniu krużganku oraz najprostsze formy wsporników¹¹.

Kompleks dominikański w Myśliborzu, augustiański w Chojnie oraz cysterskie w Bierzwniku i Chorinie, łączą siły sprawcze określane jako „strzecha chorińska”. Przejawia się to w analogiach konstrukcyjnych, jak również wykorzystanych jednostek ceglanych. W zbiorze badanego materiału ceramicznego pochodzącego z dawnego klasztoru augustianów-eremitów w Stargardzie odnaleziono przykłady detalu specjalnego występującego w wyżej przytoczonych zabudowach klasztornych. W grupie kształtek profilowanych wykorzystywanych do budowy żeber sklepiennych występuje duża ilość wałków oraz gruszek z noskiem wspartych na podstawach z dwoma ćwierćwałkami. Wynika z tego, iż sklepienia krzyżowo-żebrowe w dawnym klasztorze augustianów w Stargardzie były morfologicznie zbliżone do sklepień występujących w kompleksie myśliborskim oraz chorińskim. Profile złożone detalu żebrowego są również elementem powtarzalnym. Nie występują one w żebrach sklepiennych, lecz wykorzystywane zostały w innych konstrukcjach architektonicznych. Podobieństwo architektoniczne pomiędzy przytoczonymi kompleksami klasztornymi najlepiej obrazuje grupa detalu specjalnego w postaci wsporników. We wszystkich budowlach sakralnych występują konsole o geometrycznym typie dekoracji. Płyty abakusów we wszystkich przypadkach są w kształtach półkolistych lub wielobocznych. W konsolach znajdujących się w kapitułarzu w zabudowaniach poddominikańskich w Myśliborzu, w cysterskim kompleksie w Bierzwniku i Chorinie oraz w zbiorze pochodzącym z dawnego klasztoru augustiańskiego w Stargardzie, występują wałki umiejscowione pod płytami abakusów. Wsporniki przyjmują kształt odwróconych, wielobocznych ostrosłupów. Różnice widoczne są jedynie w nadaniu wygięć liniom prostym. Ścianki stóp zostały wygładzone, w przypadkach konwentu chorińskiego oraz bierzwnickiego stanowią również bazę dla dekoracji roślinnej.

Podobieństwa jednostek ceglanych pomiędzy klasztornymi ośrodkami Marchii Brandenburskiej nie zamykają się na grupie kształtek profilowanych wykorzystanych przy budowie żeber sklepiennych oraz ceramicznych konsol. Badana grupa detalu ościeżowego oraz dekoracyjnego wykazuje podobieństwa z budowlami sakralnymi związanymi ze strzechą chorińską¹². W zbiorze detalu ościeżowego zaobserwowano analogie na przykładach obustronnie oprofilowanych wałkiem lasek okiennych. Kształtka ta występuje w zbiorze pochodzącym z dawnego klasztoru augustiańskiego w Stargardzie, w architekturze kościoła dominikańskiego w Myśliborzu oraz w kompleksie klasztornym w Chorinie. Powtarzającą się kształtką profilowaną w tych ośrodkach klasztornych jest również gruszka ujęta dwoma wklęsłkami. Cegła ta zaliczona została do grupy detalu ościeżowego/portalowego. Analogie w zbiorze

¹⁰ J. Jarzewicz, *Gotycka architektura...*, op. cit., s. 206-210.

¹¹ Ibidem, s. 210; T. Świercz, *Wsporniki ceramiczne w klasztorze cysterskim w Bierzwniku*, „Zeszyty Bierzwnickie”, nr 3, 1998, s. 111-206.

¹² Badania nad detalem ościeżowym prowadzone były przez mgr Ewę Skowrońską.

detalu dekoracyjnego widoczne są w maswerkach umieszczonych w górnych partiach okien przy zwieńczeniach lasek okiennych¹³.

Zważywszy na powtarzalność form jednostek ceglanych w ośrodkach klasztornych, które związane były wytwórczo, bądź inspiracyjnie ze strzeżą chorińską możliwe jest stwierdzenie, iż w budowie kompleksu stargardzkiego wykorzystano jej przekaz formalny. Popularność strzechy chorińskiej przejawiająca się w ilości budowli sakralnych jej przypisywanych, jak również szerokie oddziaływanie form przez nią rozpropagowanych na powstające budowle, wskazuje na jej rangę. Do autorstwa szkoły chorińskiej zalicza się kościoły w Bierzwniku (cysterski), Myśliborzu (dominikański) oraz w Chojnie (augustiański). Przez te ośrodki, założenia budowlane dotarły do Mironic, Drawska Pomorskiego, Lubniewic oraz Dobiegniewa¹⁴. Ekspansja prądów propagowanych przez strzeżę chorińską, elementy architektoniczne odnalezione w badanym zbiorze, sąsiedztwo prowadzonych przez nią placów budowlanych przemawia za korzystaniem z technik wyrobu oraz wzorców morfologicznych szkoły chorińskiej przy budowie kompleksu klasztornego w Stargardzie. Brak źródeł (pisanych, ikonograficznych bądź archeologicznych) potwierdzających istnienie cechu murarzy (pierwsze wzmianki pochodzą z XVI wieku¹⁵) w mieście, ciągle zapotrzebowanie na materiał ceglany nie tylko przez właścicieli prywatnych, lecz również władze miejskie (m. in. budowa oraz naprawa murów miejskich), wyklucza produkcję tak dużej ilości materiału ceglanego przez rodzimy warsztat.

¹³ E. Skowrońska, *Detal architektoniczny z założenia klasztornego augustianów-eremitów w Stargardzie*, praca magisterska napisana pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Mariana Rębkowskiego, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2010.

¹⁴ J. Jarzewicz, *Gotycka architektura...*, op. cit., s. 252-253.

¹⁵ R. Buczek, *Pieczenie cechów zachodnio-pomorskich od XV do XIX wieku*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. VI, Szczecin 1960, s. 419-472; M. Majewski, *Odciski stargardzkich pieczęci cechowych w Archiwum Ksiąg Szczęcińskich*, red. A. Chlebowska, A. Gut, [w:] *Wokół znaków i symboli, Herby, pieczęcie, monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945*, Warszawa 2008, s. 91-105.

Zusammenfassung

Architektonische Elemente als Informationsträger.

Beitrag der Forschung über die architektonische Teile in die Erkundigung der Gründung des Augustinen-Eremiten Klosters in Stargard

Die archäologische und architektonische Forschung hat dazu beigetragen, den Ziegelstein als Informationsträger anzusehen. Die Untersuchung der während der archäologischen Forschungen gewonnen architektonischen Elemente sowie deren Erfassung und Klassifizierung führte zur Gewinnung von statistischen Werten, die dann Informationen über die Wiederholbarkeit der Typen und ihren Verwendung bei der architektonischen Konstruktion geben.

Dieser Artikel versucht die Ergebnisse der Untersuchung des Bauteile-Ensembles – was einen archäologischen Depotfund bildet – aus der ehemaligen Kirche und Kloster der Augustinen-Eremiten in Stargard zu präsentieren.

Der isolierte und ausgewertete Komplex der Kragstein und der profilierten Verbindungsstücke, die für den Bau der Rippengewölbe verwendet wurden, zählt 407 Stück (399 Verbindungsstücke und 8 Kragstein). Typologische Analyse der untersuchten Bauteilegruppen machte es möglich Parallelen zu anderen sakralen Gebäuden zu ziehen. Ausgrenzung der bestimmten Verzierungsarten, ideologischen Überlieferung, ermöglichte die Suche nach der Herkunft der Werkstatt. Die Auswertungsergebnisse der Verbindungsstücke und der Kragstein aus dem ehemaligen Augustiner-Eremiten Kloster in Stargard machten auf die analogen Konzeptionen der Klosterarchitektur in Soldin (Myślibórz), Königsberg in der Neumark (Chojna) und Marienwalde (Bierzwnik) sowie die Verbindungen mit der Choriner Bauhütte aufmerksam.

Ilustr. 1.1 – 1.5. Najlepiej zachowane pełne formy kształtek profilowanych do żeber sklepiennych z dawnego klasztoru augustianów w Stargardzie. Fot. K. Krawczyk

Ilustr. 2.1 - 2.2. Wsporniki z dawnego klasztoru augustianów w Stargardzie. Fot. K. Krawczyk

Ilustr. 2.3 - 2.4. Wsporniki z dawnego klasztoru augustianów w Stargardzie. Fot. K. Krawczyk

Ilustr. 3.1 - 3.2. Przykłady znaków montażowych umiejscowionych na konsolach pochodzących z dawnego klasztoru augustianów w Stargardzie. Fot. K. Krawczyk

